

Zgodovinski časopis

HISTORICAL REVIEW

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565

Rajko Bratož, *Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum* • Maurizio Levak, *Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine* • Janez Höfler, *Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih* • Gašper Oitzl, *Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku* • Lucija Zala Bezljaj, *Religija in politično v ancien régimeu* • Ivan Smiljanič, *Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani* • Jelka Piškurič, *Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost* • Oskar Opassi, *Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990* • Peter Mikša, *Jure K. Čokl, Slovensko osvajanje osemstisočakov (1975–1995)*

GLASILO ZVEZE ZGODOVINSKIH DRUŠTEV SLOVENIJE

Mednarodni uredniški odbor: dr. Kornelija Ajlec (SI), dr. Tina Bahovec (SI),
dr. Bojan Balkovec (SI) (tehnični urednik), dr. Rajko Bratož (SI),
dr. Ernst Bruckmüller (AT), dr. Liliana Ferrari (IT), dr. Ivo Goldstein (HR),
dr. Žarko Lazarević (SI), dr. Dušan Mlacović (SI) (namestnik odgovornega
urednika), dr. Božo Repe (SI), dr. Franc Rozman (SI), Janez Stergar (SI),
dr. Imre Szilágyi (H), dr. Peter Štih (SI) (odgovorni urednik), dr. Marta
Verginella (SI), dr. Peter Vodopivec (SI), dr. Marija Wakounig (AT)

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji, prav tako morajo poskrbeti za
avtorske pravice za objavljeno slikovno in drugo gradivo, v kolikor je to
potrebno. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in
navedbo vira.

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 30. septembra 2022.

Prevodi: Saša Mlacović (angleščina, nemščina)

Oblikovanje in oprema: Vesna Vidmar

Sedež uredništva in uprave: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani,
Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, tel.: (01) 241-1200,
e-pošta: info@zgodovinskicasopis.si; <http://www.zgodovinskicasopis.si>

Letna naročnina: za leto/letnik 2022: za nečlane in zavode 32 €, za društvene člane 24 €,
za društvene člane – upokojence 18 €, za društvene člane – študente 12 €.
Cena tega zvezka v prosti prodaji je 16 € (z vključenim DDV).

Naročnina za tujino znaša za ustanove 45 €, za posameznike 35 €
in za študente 25 €.

Plačuje se na transakcijski račun: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Slovenija
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2, 1520 Ljubljana LJBASI2X

Sofinancirajo: Publikacija izhaja s finančno pomočjo Javne agencije za raziskovalno
dejavnost RS

Prelom: ABO grafika d.o.o.

Tisk: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, november 2022

Naklada: 780 izvodov

Zgodovinski časopis je evidentiran v naslednjih mednarodnih podatkovnih
bazah: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH),
Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences,
ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art,
Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskicasopis.si>
info@zgodovinskicasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

BULLETIN OF THE HISTORICAL ASSOCIATION OF SLOVENIA (HAS)

International Editorial Board: Kornelija Ajlec, PhD, (SI), Tina Bahovec, PhD, (SI), Bojan Balkovec, PhD, (SI) (Technical Editor), Rajko Bratož, PhD, (SI), Ernst Bruckmüller, PhD, (AT), Liliana Ferrari, PhD, (IT), Ivo Goldstein, PhD, (HR), Žarko Lazarević, PhD, (SI), Dušan Mlacović, PhD, (SI) (Deputy Editor-in-Charge), Božo Repe, PhD, (SI), Franc Rozman, PhD, (SI), Janez Stergar (SI), Imre Szilágyi, PhD, (H), Peter Štih, PhD, (SI) (Editor-in-Chief), Marta Verginella, PhD, (SI), Peter Vodopivec, PhD, (SI), Marija Wakounig, PhD, (AT)

The authors are responsible for the contents of their articles, they must also secure copyrights for the published photographs and figures when necessary. Reprints of articles, photographs, and graphic material are only allowed with explicit permission of the editorial office and must be cited as sources.

The editing of this issue was completed on September 30, 2022.

Translated by: Saša Mlacović (English, German)

Design: Vesna Vidmar

Headquarters and Mailing Address: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenia, phone: +386 1 241-1200, e-mail: info@zgodovinskiasopis.si; <http://www.zgodovinskiasopis.si>

Annual Subscription Fee (for 2022): non-members and institutions 32 €, HAS members 24 €, retired HAS members 18 €, student HAS members 12 €.

Price: 16 € (VAT included).

Subscription Fee: foreign institutions 45 €, individual subscription 35 €, student subscription 25 €
Transaction Account Number: SI 56020 1 000 12083935
Zveza Zgodovinskih društev Slovenije, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana,
Nova Ljubljanska banka, d.d., Trg Republike 2,
1520 Ljubljana LJBAS12X

Co-Financed by: Slovenian Research Agency

Printed by: ABO grafika d.o.o., Ljubljana, November 2022

Print Run: 780 copies

Historical Review is included in the following international databases: Scopus, European Reference Index for the Humanities (ERIH), Historical Abstracts, International Bibliography of the Social Sciences, ABC CLIO, America: History and Life, Bibliography of the History of Art, Ulrich's Periodicals Directory, Russian Academy of Sciences Bibliographies.

<http://www.zgodovinskiasopis.si>
info@zgodovinskiasopis.si

ISSN 0350-5774	
UDK	949.712(05)
UDC	

Razprave – Studies

- Rajko **Bratož**, Hieronymus als Zeithistoriker. Sein Blick auf die Krisenerscheinungen und auf den Untergang des Imperium Romanum288–315
 Hieronim kot zgodovinar svoje dobe: njegovi pogledi na krizne pojave in zaton Rimskega cesarstva
- Maurizio **Levak**, Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine316–335
 Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley
- Janez **Höfler**, Razmisleki ob novi monografiji o Turjaškem gradu in Turjačanih.....336–351
 Remarks about the New Monograph on Auersperg Castle and the Auerspergs
- Gašper **Oitzl**, Železarske skupnosti na Kranjskem v poznem srednjem veku352–396
 Iron-Making Communities in Late Medieval Carniola
- Lucija Zala **Bezljaj**, Religija in politično v *ancien régime*.....398–429
 Religion and Politics in the *Ancien Régime*
- Ivan **Smiljanić**, Javni spomin na ustreljene na Suhem bajerju v Ljubljani430–463
 Public Memory of Victims Executed at Suhi Bajer in Ljubljana
- Jelka **Piškurić**, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost.....464–491
 Jelka Piškurić, Priseljevanje v Slovenijo s področja nekdanjih jugoslovanskih republik v času socializma in njegov odmev v javnost
- Oskar **Opassi**, Spolne vloge v samoupravnem delavskem tisku: primer glasila kolektiva Delamaris 1974–1990492–509
 Gender Roles in the Workers' Socialist Self-Management Press: The Newsletter of the Employees of Delamaris 1974–1990

Peter Mikša , Jure K. Čokl , Slovensko osvajanje osemtisočakov (1975-1995)	510–532
Slovene Ascents of Eight-Thousanders (1975–1995)	

V spomin – In memoriam

Radoslav-Rade Petrović (Darja Mihelič).....	534–537
---	---------

Ocene in poročila – Reviews and Reports

Mark Bailey, Black death: Economy, Society and the Law in fourteenth-century England (Nina Ošep).....	540–542
Klemen Kocjančič, Red mrtvaške glave pod Alpami: Enote in ustanove Waffen-SS na Slovenskem med drugo svetovno vojno (Blaž Štangelj)	543–546
Žarko Lazarević, Delo in zemlja. Male študije kmečkega sveta (Marta Rendla)	547–553
Ivan Smiljanić (ur.), Sočutje in stigma: Družbene razlike in revščina v slovenski novejši zgodovini (Maja Lukanc)	554–556

* * *

Navodila avtorjem prispevkov za Zgodovinski časopis	558–561
Instructions for Authors	
Letno kazalo Zgodovinskega časopisa 76, 2022	562–565
Annual Content of Zgodovinski časopis – Historical Review 76, 2022	

<https://www.doi.org/10.56420/Zgodovinskicasopis.2022.3-4.02>

Maurizio Levak

Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine*

Levak, Maurizio, doc. dr. sc., Odsjek za povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta Jurja Dobrile u Puli, HR-52100 Pula, I. Matetića Ronjgova 1, maurizio.levak@unipu.hr, <https://orcid.org/0000-0003-1264-288X>

Kasnoantičke ostave novca u Istri kao odraz sigurnosnih prilika na prostoru između Panonije i Padske nizine

U nastojanju za razumijevanjem kasnoantičkih prilika na sjevernojadranskom području analizirali smo dosad pronađene ostave novca na ozemlju antičke Istre. Riječ je o šest ostava, od kojih se za jednu ne zna točno mjesto nalaza, nastalih od III. do V. stoljeća u sjevernoj i središnjoj Istri. Znatno se razlikuju po obimu – od skromnih ostava do onih koje sadrže na tisuće kovanica – kao i po značajkama same mikrolokacije na kojoj su pronađene. Nastanak novčanih pohrana načelno je znak pogoršanih javnosigurnosnih prilika, kada stanovništvo sklanja dragocjenosti u strahu za svoju imovinu. Stoga smo pokušali ustanovljeno vrijeme nastanka svake pojedine ostave dovesti u vezu s istodobnim političkim događanjima za koje znamo iz pisanih izvora.

Glavne riječi: Istra, kasna antika, novčane ostave, rimski građanski ratovi, Julijskoalpski zapori

Levak, Maurizio, PhD, Assistant Professor, Juraj Dobrila University of Pula, Faculty of Humanities, Department of History, HR-52100 Pula, I. Matetića Ronjgova 1, maurizio.levak@unipu.hr, <https://orcid.org/0000-0003-1264-288X>

Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley

In order to better assess the situation in the Northern Adriatic of late antiquity, I analyze the coin hoards discovered thus far in the territory of ancient Istria. There are six extant coin hoards in total originating from northern and central Istria which are dated to the period between the 3rd and 5th century AD. For one of these hoards the precise location of the find cannot be determined. They differ considerably with regards to the amount of coins found on site – ranging from humble finds to hoards containing thousands of coins – and the characteristics of the micro-locations of their respective discoveries. In principle, the existence of stored coin hoards is an indicator of a deterioration of public security, as the inhabitants, fearing for their belongings, hide their valuables. With that in mind, I seek to link the date of the coin hoards' creation to the contemporary political events recorded in written sources.

Keywords: Istria, late antiquity, coin hoards, Roman civil wars, barrier walls in the Julian Alps.

* Tekst je nastao radom na projektu *ReCogniSeMe – Rituali, ceremonije i simboli hrvatskog srednjovjekovlja u europskom kontekstu (800. – 1600.)* Hrvatske zaklade za znanost (šifra: IP-2020-02-3702; voditelj dr. sc. Robert Kurelić).

U arheološkom su smislu ostave termin kojim se označavaju nalazi „većega broja istovrsnih ili različitih predmeta zajedno odloženih, pohranjenih i zakopanih u zemlji, najčešće iz sigurnosnih razloga za ratnih ili drugih opasnosti, te s namjerom da se poslije ponovno iskopaju“.¹ Podrazumijeva se da se radi o predmetima određene materijalne vrijednosti, iako može biti riječ i o predmetima duhovne vrijednosti za pojedinca ili zajednicu. Za razliku od prapovijesnih, ostave iz povijesnih razdoblja najčešće sadrže veće ili manje količine novca, kao i druge predmete izrađene od skupocjenih metala. I dok je sadržaj ostava uglavnom prepoznatljiv, često se nailazi na problem pri pokušaju ustanovljivanja vremena njihova nastanka, a još je teže ustanoviti razloge pohranjivanja dragocjenosti.² U slučaju ostava novca datiranje, makar vremena *post quem*, većinom ne predstavlja osobit problem,³ a razlozi se njihova nastanka pokušavaju pronaći u povijesnim izvorima, tragajući u njima za podacima o događanjima koja su u doba ustanovljeno za nastanak ostave mogla uzrokovati uvjete koji su nagnali pohranitelja da se na to odluči, pri čemu ne treba zanemariti ni mogućnost da razlozi pohranjivanja nisu bili uzrokovani vanjskim činiteljima, nego duhovnim poticajima (votivne ostave)⁴.

Ipak, u najvećem broju slučajeva smatra se da su okolnosti koje su navele pojedinca ili zajednicu da svoje dragocjenosti, bile one materijalne ili duhovne, pohrani u zemlju (najčešće u keramičkoj posudi) na mjesto za koje zna najmanji mogući broj osoba morale biti neuobičajene. Drugim riječima, pohranitelj se morao osjetiti stvarno ugroženim. Potrebno je napomenuti da je riječ o subjektivnom osjećaju pojedinca, ali svakako i zajednice jer na nj prije svega utječe javno mnijenje, odnosno mišljenje rašireno u zajednici u kojoj živi i kojoj pripada. Taj osjećaj ne mora nužno biti realan, on je često pod utjecajem glasina iz drugih područja u kojima se događa stvarna ugroza pa se onda širi i na ozemlje koje (još)

¹ „Po obilježju i namjeni ostave mogu biti osobne (oruđe, oružje, nakit, dragocjeno posuđe), ostave putujućih trgovaca ili ljevača (radioničke ostave) te votivne ostave. Pojavljuju se već u starije kameno doba (ostave kamenih jezgara i dovršenih i nedovršenih odbojaka), mlađe kameno doba (ostave kamenih sjekira i sječiva, opsidijanskih noževa), ali najviše ih ima iz bakrenoga doba (ostave bakrenih sjekira i kalupa za njihovo lijevanje) te osobito iz kasnoga brončanoga i željeznoga doba.“ *Hrvatska enciklopedija*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45752> (pristupljeno 21. VIII. 2020.).

² Vinski – Vinski Gasparini, *Prolegomena k statistici*, str. 57-109.

³ Kos, *Interpretacija novčanih najdb*, str. 110-112.

⁴ Upitno je i mogu li se takvi skupni nalazi nazivati ostavama: „Med novčne zakladne najdbe pogosto metodološko napačno uvrščajo tudi razne skupinske najdbe novcev, kot so na primer najdbe novcev, ki so jih ljudje nekoč kot daritve puščali v raznih svetiščih.“ Isto, str. 107.

nije izravno ugroženo. U najvećoj su mjeri u kasnoj antici te glasine bez dvojbe širile izbjeglice koje su stizale u sigurnije pokrajine i svjedočile o nevoljama koje su ih zadesile u dotadašnjoj postojbini. Isto tako, bez obzira na postojanje (ili ne) izbjeglica iz drugih pokrajina, stanovništvo određenoga područja ima razloga osjećati se potencijalno ugroženim ako se u neposrednom susjedstvu, osobito ako se zbiva unutar iste upravno-političke cjeline, događa neposredna ugroza života i/ili imovine civilnoga stanovništva.

Na području antičke Istre (Histrije) pronađeno je nekoliko ostava novca koje potječu iz kasnoantičkoga razdoblja. One bi nam kao primaran povijesni izvor trebale svjedočiti o vremenu u kojem su nastale, a o kojem imamo izuzetno malo pisanih povijesnih izvora, zbog čega je njihova važnost još veća. S obzirom na postavljeno istraživačko pitanje, u radu se ne ćemo podrobnije baviti samim sadržajem ostava (vrstama kovanica, emisijama, mjestom kovanja), s izuzetkom njihove datacije, nego prvenstveno mjestima i okolnostima njihova nalaza.

Najveća je ostava novca pronađena u Čenturu na Koparštini. Zapravo je riječ o čak pet nalaza, označenih slovima od A do E, od kojih se prva tri čuvaju u ljubljanskom Narodnom muzeju, četvrti (Čentur D) u Arheološkom muzeju Istre u Puli, dok se petome (Čentur E) izgubio trag.

Najstariji je (s obzirom na vrijeme kada je pronađen) nalaz Čentur D. Od prvotnih je 3378 primjeraka, pronađenih 1935.,⁵ u zbirci sačuvano – nakon što je poslije Drugoga svjetskog rata odnesena u Italiju i „prošla“ kroz nekoliko talijanskih muzeja pa ju restitucijsko povjerenstvo vratilo u Pulu – 2195 kovanica, dakle oko dvije trećine.⁶ Riječ je o novcu kovanom u razdoblju od vladavine Dioklecijana (284. – 305.) do vladavine Konstantina I. (306. – 337.), većinom iz akvilejske kovnice. Pohrana se, prema Robertu Matijašiću, dogodila između 307. i 312., a najvjerojatnije prema kraju 310.⁷ Kako je Giovanni Brusin kao mjesto nalaza naveo Marezige (veće mjesto kraj Čentura), nalaz je tek naknadno povezan s Čenturom i dokazano da je sadržaj ostave vrlo sličan ostavama Čentur A i Čentur B te da potječe s istoga lokaliteta,⁸ zbog čega ga je Matijašić nazvao Čenturom D.⁹ Nisu poznate okolnosti nalaza jer je Brusin objavio samo kratku vijest.¹⁰

⁵ Brusin, Maresego, str. 287.

⁶ Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 16; Matijašić, Il ripostiglio, str. 35-36. Jeločnik govori o 2150 primjeraka, a Matijašić im je pribrojio još 45, prepoznavši ih kao dio zbirke.

⁷ Matijašić, Il ripostiglio, str. 49.

⁸ Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 16. Riječ je o mikrolokalitetu Male njive kraj Maloga Čentura, osam kilometara jugoistočno od Kopra.

⁹ „Riassumendo i risultati dell'analisi del ripostiglio di *folles* della tetrarchia, che si custodisce nel Museo archeologico dell'Istria di Pola, denominato Centora D secondo la tipologia adottata dallo Jeločnik nello studio sugli altri depositi rinvenuti nella stessa località, appare chiaro che il materiale è identico a quello dei ripostigli A e B.“ Matijašić, Il ripostiglio, str. 51. S Jeločnikom i Matijašićem se ne slaže Štajer, Zakladna najdba, str. 16 („Sestava najdbe Čentur D je identična najdbi Čentur C in zato tudi ne spada v del iste najdbe kot Čentur A in B.“), ali ne ulazi u podrobnija objašnjenja.

¹⁰ „MARESEGO. – Ripostiglio di bronzi imperiali. – Si tratta di un complesso di 3378 medi bronzi di egregia conservazione che vanno da Diocleziano a Massenzio. È il primo ripostiglio del genere scoperto nell'Istria settentrionale ed il suo interesse regionale è dato principalmente

Ostava Čentur C pronađena je 1938., ali je u muzej dospjela tek 1962. otkupom od vlasnice zemljišta, koja je bila i nalaznik pohrane. Radi se tek o dijelu ostave jer je vlasnica u međuvremenu na razne načine otuđila oko polovice nalaza. Otkupljeni dio sadrži 2276 kovanica pa se pretpostavlja da je ostava sadržavala najmanje 4000 komada. S obzirom na vrijeme kovanja najmlađih kovanica, Aleksander Jeločnik i Peter Kos datirali su njezino pohranjivanje u sredinu 309. godine.¹¹

Ostava Čentur A pronađena je 1944., a Čentur B 1962., no ni one nisu sačuvane u cijelosti. Od prve je sačuvano 5032, od druge 2042 komada novca; pretpostavlja se da je prva sadržavala preko 12 000, a druga preko 6000 primjeraka. Čentur A je „razrijedio“ sam nalaznik, koji je dio nalaza zadržao pa ga djelomično prodao kolekcionarima, a djelomično rastalio. Čentur B je nalaz lovaca na blago koji je djelomično zaplijenjen i pohranjen u ljubljanskom Narodnom muzeju, a veći dio je završio na ilegalnom tržištu. Za Čentur A su poznate okolnosti nalaza prema iskazu nalaznika: novac je pri oranju pronađen u kružnoj posudi načinjenoj od uspravno postavljenih crjepova i pokrivenoj kamenom pločom.¹² S obzirom na sadržaj ostave, Jeločnik je pohranjivanje Čentura A i Čentura B pretpostavio u ljeto 310.¹³

Pronađena je i peta pohrana (Čentur E), ali je završila u rukama kolekcionara. Mario Mirabella Roberti zabilježio je da je pronađena 1950. u Marezigama („na istom mjestu gdje je 1935. pronađena ostava s 3378 komada brončanoga novca od Dioklecijana do Maksencija“) te da je imao priliku vidjeti nekoliko primjeraka kod privatnoga kolekcionara. Zaključio je da je ostava imala oko 3000 komada, većinom Maksencijevih i Konstantinovih kovanica. Kriomice su odneseni u Trst, gdje su prodani na kolekcionarskom tržištu. Čini se, nadodaje Mirabella Roberti, da je veći dio završio u Australiji.¹⁴ S obzirom na opis sadržaja te na mjesto pronalaska, može se pretpostaviti da je pohranjena otprilike u vrijeme kada i ostale ostave, ali je nemoguće utvrditi konkretnu godinu.

Druge u Istri pronađene ostave nisu bogate poput čenturskih, ali se njihova vrijednost i relevantnost ne treba promatrati u usporedbi s iznimno bogatim čenturskim nalazima, prema kojima je općenito većina pronađenih ostava skromna. I manje ostave, osobito one koje su pronađene i sačuvane cjelovite, bitno pridone nastojanjima da se dobije slika o ozračju koje je vladalo u kasnoantičkoj Istri.

U Repenu (ili u njegovoj neposrednoj blizini) kraj Trsta pronađena je 1950. pohrana od pedesetak novčića (sačuvano ih je 36) iz širokoga vremenskog raspona (osobito s obzirom na relativno malen broj primjeraka) iz vremena između 72. i 236. godine. Nije poznato detaljnije mjesto nalaza, već samo da je ostava pronađena „pod jednim hrastovim panjem prilikom cestovnih radova“ pa nije jasno

dal fatto che le monete, sia pure comuni, appaiono coniate per più di due terzi nelle officine della zecca di Aquileia. Il ripostiglio è stato già acquistato e assegnato alle raccolte del Regio Museo dell'Istria di Pola.“ Brusin, Maresego, str. 287.

¹¹ Jeločnik – Kos, Zakladna najdba Čentur-C, str. 13, 23-24.

¹² Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 15-16.

¹³ Isto, str. 82.

¹⁴ Mirabella Roberti, Notiziario archeologico 1949-1951, str. 211; Matijašić, Il ripostiglio, str. 52.

je li pronađena u samom naselju ili njegovoj neposrednoj okolini.¹⁵ Čuvaju se u tršćanskom gradskom muzeju (*Museo d'Antichità "J.J. Winckelmann"*), ali nisu posebno izdvojeni kao zbirka.¹⁶

U Trogrloj pećini kraj sela Majkusi nedaleko od Sv. Ivana od Šterne (istočna Poreština) pronađena je 1974. pohrana novca iz sredine IV. stoljeća. Ostatci drvene škrinjice i bravice izrađene od roga te veći odlomak tegule kojim je škrinjica vjerojatno bila pokrivena pokazuju kako je doista riječ o skupnoj pohrani, a mala količina novca (7 primjeraka) pronađenoga u neposrednoj blizini škrinjice vjerojatno nije konačna jer je arheološko istraživanje bilo svedeno samo na sondiranje. Sve kovanice „pripadaju“ Konstanciju II. (337. – 361.), ali ih zbog loše sačuvanosti nije moguće preciznije datirati. Pronađeno je usto i tridesetak rimskih keramičkih svjetiljki (uglavnom u fragmentima) te nešto ulomaka rimskoga keramičkog posuđa i dijelova amfora koje nije moguće preciznije datirati.¹⁷

Pretpostavlja se da je također istarskoga podrijetla pohrana od 165 kovanica Konstancija II., koja se čuva u *Museo Bottacin* u Padovi. Podrobnosti nalaza nisu poznate, a pohranjivanje se datira u doba vladavine toga vladara. Giovanni Gorini nije u svojem radu pojasnio zašto nalaz vezuje za istarsko područje.¹⁸

U pećini Laganiši u okolini Oprtlja pronađeno je tijekom istraživanja poduzetih 2004. i 2006. 12 komada novca iz IV. st., iskovanih u vremenskom rasponu od oko 312. do oko 392., koji vjerojatno predstavljaju ostavu jer su pronađeni skupno. S obzirom na najmlađe primjerke kovanica, Luka Bekić smatra da je novac u pećinu pohranjen nakon 392., a okvirno krajem IV. ili početkom V. stoljeća.¹⁹ U pećini su u sloju iz toga doba pronađeni još i ulomci posuđa i svjetiljki, željezo kresivo i kremen, dvije obrađene kosti i ostatci divljih i domaćih životinja. Ustanovljeno je i postojanje kamenih konstrukcija nejasne namjene te više vatrišta.²⁰

U pećini podno brda Grmada (*Monte Ermada*) kraj Štivana (*San Giovanni del Timavo*) na devinskom području pronađena je tijekom višekratnih istraživanja u drugoj polovini XX. st. veća količina kasnoantičkoga novca (više od 500 primjeraka, točan broj nije poznat zbog manjkave dokumentacije). Čuvaju se u Konzervatorskom odjelu Furlanije i Julijske krajine za arheološku baštinu (*Soprintendenza archeologica del Friuli Venezia Giulia*). Kako se tamo nalazio mitrej, smatralo se da je riječ o zavjetnim novčanim darovima, no činjenica da velik dio kovanica

¹⁵ Mirabella Roberti, *Notiziario archeologico* 1949-1951, str. 207-208.

¹⁶ Callegher, *Ritrovamenti monetali*, str. 271-273 („L'assenza d'inventario consiglia di collocare le monete tra quelle disperse.“).

¹⁷ Bačić, *Trogrla pećina*, str. 163-164 i tab. I.

¹⁸ „...e un ripostiglio ancora inedito, conservato nel Museo Bottacin di prossima pubblicazione e di provenienza, a quanto sembra, istriana, che comprende 165 AE 2 e AE 3 di Costanzo II e si data tra il 340 e 360.“ Gorini, *Tesoretto del III secolo*, str. 51.

¹⁹ „S obzirom da novac nije pronađen u posudi ili zalijepljen u grudu, kako to biva kod odlaganja u kožnim vrećicama, ne može se sa sigurnošću tvrditi kako je riječ o ostavi novca u klasičnome smislu riječi. Ipak, zbog činjenice da je nađen u istome sloju, na okupu i bez nekih drugih nalaza, trebalo bi ga tretirati kao ostavu, odnosno zatvorenu cjelinu.“ „Po svemu sudeći, skupina novca iz pećine Laganiši mogla bi se promatrati kao ostava novca, odnosno kao novac koji je na to mjesto odložen najednom.“ Bekić, *Rimski novac*, str. 21-28 (citati: str. 22, 28).

²⁰ Komšo, *Antika*, str. 18-20.

potječe iz vremenski relativno uskoga razdoblja između kraja IV. st. i 425., navela je Bruna Calleghera da pretpostavi kako se ipak radi o novčanoj ostavi.²¹

Pokušat ćemo povezati vrijeme pohranjivanja šest pronađenih novčanih ostava koje potječu iz razdoblja od III. do V. st. s poznatim nam političkim događanjima koja su mogla uzrokovati stanje osjećaja nesigurnosti među stanovništvom ili samim sudionicima oružanih sukoba. Na neke od tih događanja su već ukazali pojedini istraživači pri pokušaju objašnjenja nastanka određene ostave. Pritom ipak treba imati na umu da datacije novčanih ostava (pretpostavljeno vrijeme njihova pohranjivanja) mogu biti i pogrešne u slučajevima ostava koje nisu pronađene ili sačuvane u cijelosti jer se ne može isključiti mogućnost da su među izgubljenim (stoga i neidentificiranim) primjercima bili i neki mlađi od najmlađih ustanovljenih, prema kojima je i utvrđena datacija pohrane (dakle, da nedostaje stvarno najmlađi novac u ostavi).²²

Uzrok je pohranjivanja repenske ostave najvjerojatnije bio pohod Maksimina Tračanina u proljeće 238. na Italiju, kada je i stradao za opsade Akvileje. Naime, porajnske i podunavske pogranične legije su, nakon ubojstva cara Aleksandra Severa, proglasile Maksimina u proljeće 235. za cara. Prvi u nizu vojničkih careva preuzeo je vlast, ali mu je nije priznao rimski Senat, već ga proglasio uzurpatorom. Vojni pohod na Italiju bio je očekivana posljedica i Maksimin ga je poduzeo 238. krenuvši iz Sirmija. Osjećajući se slabijom stranom u sukobu, rimska se vlast pripremala za defenzivno ratovanje i naredila da se gradovi utvrđuju i prikupljaju zalihe za izdržavanje opsade uz istovremeno uništavanje svega što bi neprijatelju na izvangradskom području moglo poslužiti za opskrbu i smještaj. Zabilježeno je tako da su stanovnici Emone ne samo uništili ili posakrivali hranu u okolici, nego su i sam grad napustili, porušivši ili spalivši vlastite kuće. Daljnje napredovanje Maksiminove vojske prema Akvileji odvijalo se također kroz pustoš jer se stanovništvo sklonilo u šume. Nakon prelaska preko Soče (i most je bio srušen pa je trebalo sagrađiti privremeni), napadačka je vojska stala uništavati vinograde i voćnjake – u očekivanom bijesu prema neprijateljski nastrojenom stanovništvu – te konačno opsjela Akvileju. Opsada je bila neuspješna, što zbog snažnoga otpora grada, što zbog teških uvjeta u kojima su se našli opsjedatelji zbog blokade cesta i luka te nemogućnosti opskrbe kako iz bližih, tako i udaljenijih područja. Na koncu se vojska pobunila i ubila Maksimina, čime je pohod završen i uspostavljen legalan poredak.²³ S obzirom na opisane okolnosti toga vojnog pohoda, nimalo nas ne treba čuditi nastanak repenske pohrane u ozračju iščekivanja dolaska uzurpatorove vojske u pohodu na Italiju ili za vrijeme njezina djelovanja na tom području.²⁴

²¹ Callegher, *Ritrovamenti monetali*, str. 189-244.

²² Kos, *Interpretacija novčnih najdb*, str. 107.

²³ Herodijan, *Povijest Carstva*, VII, 8, 1 – VIII, 6, 4; Šašel Kos, *Zgodovinska podoba*, str. 412-433; Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u antici*, str. 244-245; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 14-19. O Maksiminu Tračaninu vidi: Bellezza, *Massimino il Trace*; Pearson, *Maximinus Thrax*.

²⁴ Repenska je ostava novca u historiografiji već povezana s pohodom Maksimina Tračanina: Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 16.

Čenturske zaklade povezuju se s ratnim djelovanjima u doba četvrte tetrarhije, kada su legalnu vlast obnašali augusti Galerije i Licinije te cezari Maksimin Daja i Konstantin nakon karnunskog dogovora 308. godine. Italijom je, međutim, stvarno vladao uzurpator Maksencije, proglašen 306. u Rimu, koji je uskoro proširio vlast na Italiju i Afriku (s privremenim gubitkom vlasti nad potonjom 308. – 309.). Nakon dva neuspješna pokušaja Maksencijeva svrgavanja 307., od kojih je prvo poduzeo zapadni august Sever, a drugo istočni august Galerije,²⁵ u Karnuntu je novi zapadni august Licinije dobio zadaću da na Zapadu uspostavi legitiman poredak. Međutim, zbog nedostatne se vojne moći nije usudio napasti Italiju. Tek za 310. znamo da je pokušao makar ograničen pothvat u tom smislu jer je u Poreču pronađen natpis iz te godine posvećen Liciniju, što sigurno ne bi bio slučaj da je Maksencije tada vladao Istrom.²⁶ Vjerojatno iz toga vremena potječe i nedatirani natpis pronađen u Puli, također posvećen Liciniju.²⁷ Dakle, može se zaključiti da je Istra makar nakratko došla pod Licinijevu vlast jer se postavljanje tih dvaju natpisa ne može drugačije protumačiti. Na temelju se toga može pak pretpostaviti da je Licinije zauzeo barem i sjeveroistočni prilaz Italiji, prostor između Emone i Tarsatike s jedne i Akvileje s druge strane, što je svakako morao biti bio preduvjet zauzimanja istarskoga poluotoka.²⁸ Isto tako treba pretpostaviti da je Maksencije ubrzo (311.?) povratio izgubljena ozemlja jer je na oba natpisa izbrisano Licinijevo ime (*damnatio memoriae*), premda ne toliko da ne bi bilo raspoznatljivo. Dakle, vrlo je vjerojatno da se radilo o dramatičnim događajima koji su se izmjenjivali u relativno kratkom vremenu i time izazivali osjećaj opće nesigurnosti brzim smjenama međusobno suprotstavljenih vlasti.

Ta prvenstveno vojna događanja nisu se ticala samo vojnih postrojbi i obnašatelja civilne vlasti, već ni civilno stanovništvo nije moglo smatrati da ga se borbe za vlast legitimnih i nelegitimnih vladara ne dotiču. Već je za Galerijev pohod na Maksencija 307. zabilježeno da je, nakon što je u Italiju prodro iz Ilirika, august pokušao zatamiti nezadovoljstvo svojih vojnika dopuštajući im da pljačkaju mjesno stanovništvo pri povlačenju.²⁹ Taj je povratak u Ilirik, koji je morao teći glavnim antičkim prometnicama iz središnje Italije preko Akvileje prema Emoni, nedvojbeno izazvao strah i osjećaj nesigurnosti kod stanovništva, a – iako nema

²⁵ Laktancije, *O smrtima progonitelja*, 26-27.

²⁶ *Imp(eratori) [Caes(ari) V]alerio [Licini]ano [Licinio] Pio F(elici) Invicto Aug(usto), p(ontifici) m(aximo), trib(unicia) p(otestate) III, con(suli), p(atri) p(atriciae), proco(nsuli), r(es) p(ublica) Parentinor(um) d(e)v(ota) nu(mini) mai(estati)q(ue) aei(us). Inscriptiones Italiae, X, 2, str. 7.*

²⁷ *Imp(eratori) C(a)esa(ri) Val(erio) Liciniano Licinio Pio Felici invicto Aug(usto) res p(ublica) Pol(ensium) d(e)v(ota) n(umini) m(aiestati)q(ue) e(ius). Inscriptiones Italiae, X, 1, str. 45.*

²⁸ Picozzi, *Una campagna di Licinio*, str. 267-275; Barnes, *Constantine and Eusebius*, str. 33; Marcone, *L'Ilirico*, str. 346; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 83-84; Omissi, *Emperors and Usurpers*, str. 119, 145-146.

²⁹ „Vastata est igitur ea pars Italiae, qua pestiferum illud agmen incessit, expilata omnia, mulieres corruptae, virgines violatae, extorti parentes et mariti, ut filias, ut coniuges, ut opes suas proderent. Abactae tamquam de barbaris praedae pecorum ac iumentorum.“ Laktancije, *O smrtima progonitelja*, 27, 6. Vidi i *Podrijetlo cara Konstantina*, 3.

arheoloških potvrda razaranja – zamijećeno je da je akvilejska kovnica ljeti 307. privremeno obustavila rad.³⁰

Čenturske su ostave pohranjene na zaravni koja je s tri strane omeđena strminom prema nižem terenu, dolini Bavškoga potoka, dok se četvrta, južna strana terasasto uzdiže prema strmim brežuljcima.³¹ To je nedvojbeno čini strateški važnim položajem, pogodnim za obranu, te stoga vojno zanimljivim za izgradnju vojnoga uporišta radi nadzora obližnje rimske ceste koja je od Akvileje preko Trsta vodila k Poreču i Puli (Flavijejska cesta). Već je Alberto Puschi krajem XIX. ili početkom XX. stoljeća pri istraživanju područja uočio tragove zida i komunikacija te četiriju cisterni, pretpostavivši postojanje rimskoga vojnog logora. Samo ime lokaliteta, pak, ukazuje da bi moglo dolaziti od *centuria*.³²

Kako je, dakle, vrlo vjerojatno da je na čenturskoj zaravni bila vojna utvrda za nadzor rimske ceste prema Puli, pretpostavlja se da su pronađene novčane ostave najvjerojatnije bile dijelom vojničke riznice te da je očekivanje napada Licinijevih snaga bilo razlogom njihovu pohranjivanju.³³ S obzirom na to da je Istra 310. potpala pod Licinijevu vlast, jasno je da su Maksencijeve snage u njoj poražene ili su se na vrijeme povukle na Apeninski poluotok. Premda ne možemo znati je li bilo još ostava koje su činile riznicu i što je bilo s njima – jesu li po ponovnoj uspostavi Maksencijeve vlasti otkopane ili još u zemlji čekaju svoje nalaznike – za ove pronađene može se zaključiti da su sve zakopane iz istoga razloga, kao i da je morao biti isti razlog njihova trajnoga ostanka u zemlji, odnosno da nisu otkopane nakon prolaska opasnosti. Izuzetak može biti Čentur C, koji je mogao biti pohranjen u zemlju iz nekog drugog razloga nešto prije (309.), ali je tamo zacijelo ostao iz istoga razloga kao i druge ostave. Činjenica da su (poznate nam) ostave ostale pokopane do XX. stoljeća mogla bi sugerirati da se vojnici koji su tamo bili 310. nisu nikad vratili na mjesto svojega logora (ili da su svi izginuli, kako smatra Jeločnik)³⁴, ali ne mora biti. Po sebi se razumije da je za mjesto pohranjivanja vojne riznice moralo znati vrlo malo ljudi, odnosno uže zapovjedništvo koje je moglo izginuti u sukobu. No, povratak Maksencijeve uprave u Istri i uopće sjeveroistočnoj Italiji nije značio početak mirnijega razdoblja, odnosno prolaska opasnosti, jer legalni vladari i nadalje nisu priznavali legitimitet Maksencijeve vlasti. Stoga ona ne će ni potrajati dugo – tek do 312., kada ga ruši zapadni august Konstantin.

Za ostavu iz Trogrle pećine je Boris Bačić, koji je vodio istraživanje, zaključio da nalazi „nisu u vezi sa stalnim ili privremenim zadržavanjem u pećini, već najvjerojatnije predstavljaju ostavu nekog bjegunca“, a vrijeme pohranjivanja kovanica

³⁰ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 79.

³¹ Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 78.

³² „...all'incontro sono prettamente romane le cose trovate sull'altura romana. In questa contrada vi sono le rovine d'un ampio accampamento romano (a Sentore = Centuria) del quale si riconoscono tuttora le tracce del vallo e delle strade che lo attraversavano, e non lungi si scorgono gli avanzi di quattro cisterne.“ Benussi, *Dalle annotazioni di Puschi*, str. 262.

³³ Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 79-82; *Arheološka najdišča Slovenije*, str. 144-145.

³⁴ Jeločnik, Čenturska zakladna najdba, str. 81 („Posadka taborišča [...] je bila v spopadu s sovražnikom do kraja uničena, bodisi v taborišču samem ali zunaj njega.“).

pretpostavio je „između 340. i 361. godine, kada su u ratovima za carsku vlast, Istrom više puta prolazile vojske iz Italije prema istoku ili obratno.“³⁵ S obzirom na takvu dataciju, nastanak ostave treba povezati s (1) građanskim ratom između augustā Konstantina II. i Konstanta 340., kada je do odlučne bitke došlo u okolici Akvileje, (2) ratom između Konstancija II. i uzurpatora Magnencija 350. – 352., čije su se vojske sukobljavale na potezu od Akvileje do Sirmija, ili (3) događanjima vezanima za nastojanja Julijana Otpadnika za preuzimanjem vlasti nad rimskom državom 360. – 362.

U prvom je slučaju bila riječ o sukobu dvojice legitimnih vladara (što je bila rijetkost), u kojemu je Konstantin II., august zapadnoga dijela (Galija, Britanija, Hispanija i Mauretanija), napao augusta središnjega dijela Carstva (Italija, Afrika i Ilirik) Konstanta tako što je iz Galije ušao u sjevernu Italiju i napredovao prema Akvileji s namjerom da se u Iliriku sukobi sa suparnikom koji se tada nalazio u Sredozemnoj Daciji. No, porazila ga je već prethodnica Konstantove vojske na rječici Alzi (danas Ausa, furl. Ausse) sjeverozapadno od Akvileje.³⁶

U drugom se slučaju radilo o pokušaju Magnencija, kojega su legije u Galiji 350. proglasile za cara, da po uklanjanju Konstanta preuzme vlast nad njegovim dijelom Carstva. To mu i uspijeva, s izuzetkom Ilirika, iako je u proljeće 350. uspio zauzeti julijskoalpski prostor kao preduvjet za prodor na istok. Stoga su se bitke s vojskama Konstancija II. odigravale istočno od italskih granica. Nakon odlučujućega poraza kod Murse u rujnu 351., Magnencije se povukao u Akvileju, gdje se utvrdio te ojačao fortifikacije i posade u Julijskoalpskim zaporima očekujući Konstancijev napad. On se dogodio tek u ljeto sljedeće godine, kada careva vojska osvaja utvrde u zaporima i konačno Akvileju (Magnencije je utekao u Galiju, gdje će 353. počiniti samoubojstvo).³⁷

Treći je mogući razlog nastanka ostave iz Trogrle pećine prolazak vojnih postrojbi iz Galije preko sjeverne Italije za Panoniju te opsada Akvileje 361./362. Naime, nakon što je vojska u Galiji proglasila cezara Julijana za augusta u veljači ili ožujku 360., on je krenuo na Konstancija II. koji se nalazio na Istoku. Podijelio je vojsku na tri dijela koja su se kretala prema Sirmiju različitim pravcima. Najjužnije snage trebale su stići u Panoniju preko sjeverne Italije i julijskoalpskoga prostora. Već na vijest o ulasku Julijanovih snaga (koje su pretežito činili vojnici barbarskoga podrijetla) u Italiju, njezin je pretorijanski prefekt preko julijskoalpskih prolaza pobjegao prema Panoniji.³⁸ Julijan je brzo i lako ovladao Ilirikom i Panonijom, ali su se dvije legije u Akvileji pobunile iskazujući vjernost Konstanciju, a imale su i podršku mjesnoga stanovništva. Bojeći se da bi pobunjenici mogli ovladati Julijskoalpskim zaporima i tako ga ugroziti na zapadu dok ratuje s Konstancijem na

³⁵ Bačić, Trogrla pećina, str. 163-164.

³⁶ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 115-118; Lewis, Constantine II and His Brothers, str. 57-94 (s podrobnim pregledom podataka iz povijesnih izvora).

³⁷ Šašel, *The struggle*, str. 716-727; Matijašić, *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici*, str. 81-84; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 118-125 (s podrobnim pregledom podataka iz povijesnih izvora); Humphries, *The Memory of Mursa*, str. 157-183.

³⁸ Amijan Marcelin, *Događaji*, XXI, 9; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 127-128.

istoku, vratio je južnu vojnu grupaciju s nalogom da povрати nadzor nad Akvilejom. Julijanove su postrojbe tako opsjele grad no, kako je bio dobro utvrđen i obilovao vodom, opsada je potrajala mjesecima, da bi se Akvilejci konačno predali kada su primili vijest da je Konstancije umro.³⁹ Svakako ne treba dvojiti o tome jesu li ti događaji izazvali u susjednoj Istri nemir i nesigurnost. Sama vijest o dolasku dijela Julijanove vojske iz Galije morala je izazvati zabrinutost, a bijeg pretorijanskoga prefekta preko Akvileje i Emone u Ilirik dodatno ju je pojačao. Opsada najvećega grada u tom dijelu Italije, popraćena pljačkanjem njegove okolice, zasigurno je unijela osjećaj nesigurnosti i straha na poluotok. Treba uzeti u obzir i kumulativan učinak svih triju kriza koje su se dogodile 340. – 362., svakih desetak godina dovodeći stanovnike sjeveroistočne Italije u stanje visoke nesigurnosti za život ili barem imovinu. Ostavu iz padovanskoga muzeja Bottacin, ako je doista istarskoga podrijetla, također treba povezati s tim događanjima (no i ako nije iz Istre, teško da nije s područja sjeveroistočne Italije pa to ne mijenja razloge njezina nastanka, ali izlazi iz naše istarske teme).

Nalazi iz pećine Laganiši iz antičkoga i kasnoantičkoga razdoblja ukazuju na „nekoliko kratkotrajnih boravaka u pećini od 1. do 5. st. posl. Kr.“, a nalaz ostave novca, prema Darku Komši, „upućuje kako se glavna faza boravka u Laganišima datira u kasnorimsko razdoblje, odnosno u kraj 4. ili početak 5. st. posl. Kr., kada je Rimsko Carstvo u stalnoj opasnosti od provala barbarskih naroda s istoka i sjevera“, odnosno da se u to doba „pećina koristi kao zbjeg manje zajednice lokalnoga romanskog stanovništva“.⁴⁰ Međutim, iako je to doba prijelaza stoljeća doista obilježeno popuštanjem rimskih granica i haranjem barbarskih plemena podunavskim provincijama, sjeveroistočni dio Italije bio je ugrožen prvenstveno međurimskim razračunavanjem. Tamo su se u zadnjoj četvrtini IV. st. odvijale glavne vojne operacije u čak dvama građanskim ratovima.

Uzurpator Magno Maksim ovladao je Italijom 387. i, u očekivanju sukoba s carem Teodozijem (i Valentinijanom II.), zauzeo julijskoalpske prolaze. U proljeće je 388. Maksimova vojska prodrla do Siscije, ali je tamo poražena, a potom i kod Petovione. Preostale su se postrojbe povukle prema Akvileji. Iako se očekivalo Teodozijevo napredovanje prema Italiji, Maksim je većinu vojske angažirao na sprječavanju pomorskoga napada Valentinijana II. na Apeninski poluotok. Time je oslabio kopnenu obranu, tako da Teodozijeva vojska nije naišla na ozbiljnije zapreke na svom pohodu i opsjela Akvileju, u kojoj se utvrdio Maksim. To ne znači da nije bilo vojnih sukoba jer je arheološki potvrđeno razaranje nekih utvrda u sustavu Julijskoalpskih zapora.⁴¹ Rat je uskoro okončan predajom i usmrćenjem Magna Maksima,⁴² no nije došlo i do dugoročnoga smirivanja prilika na tom prostoru.

³⁹ Amijan Marcelin, *Događaji*, XXI, 12; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 128-131.

⁴⁰ Komšo, *Antika*, str. 18-20.

⁴¹ „Požgani sta bili utrdbi Martinj hrib in Lanišče na območju Logatca, prav tako Stari trg pri Ložu, ko jih kasneje niso več obnovili. Prizadeti sta bili tudi utrdbi *Ad Pirum* in *Castra*, ki pa sta bili kasneje obnovljeni.“ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 157.

⁴² Podrobno o ratu Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 149-160, s pregledom izvora (prvenstveno Pakat, *Hvalospjev izrečen Teodoziju*, 2 [XII], 30-45) i literature.

Nakon smrti Valentinijana II. 392. na Zapadu se kao samozvani car pojavio Eugenije, kojega Teodozije nije priznao pa je ratni sukob bio neizbježan. Očekujući Teodozijev napad na Italiju, Eugenije je 394. zauzeo Julijskoalpske zapore, ali to ipak nije zaustavilo Teodozijeve postrojbe, već i zato što su neke Eugenijeve prešle na stranu pobjednika (što se često događalo u rimskim građanskim ratovima toga doba, primjerice nakon bitke kod Petovione 388.). Konačan obračun dogodio se u rujnu te godine kraj rijeke Frigida, što je vjerojatno Vipava (ili njezin pritok Hubelj), gdje je Teodozije pobijedio uzurpatora.⁴³

S obzirom na to da od dvije najmlađe kovanice iz laganiške pećine jedna potječe iz vremena vladavine Valentinijana II. (375. – 392.), a druga iz serije kovane između 378. i 388.,⁴⁴ može se zaključiti da se pohranjivanje novca moglo dogoditi najranije 388., a ne 392. godine. U tom slučaju bi razlog nastanka ostave mogla biti opća nesigurnost uzrokovana građanskim ratom 387./388., kada su najprije snage Magna Maksima krenule na pohod iz Italije u Panoniju te zauzele Emonu i druga važna uporišta, da bi u Panoniji bile poražene, pa je potom Teodozijeva vojska iz Panonije krenula na pohod prema Akvileji (udaljenoj zračnom linijom tek šezdesetak kilometara od pećine Laganiši) i opsjela je. Tome bi u prilog išle i datacije novčanih nalaza na prostoru između Emone i Akvileje.⁴⁵ U drugom bi slučaju ostava bila pohranjena za građanskoga rata 394., tijekom neizvjesnoga očekivanja dolaska Teodozijeve vojske i neizbježnoga vojnog sukoba. Tragovi privremene nastanjenosti pećine ukazuju na zbjeg stanovništva, ali ne bi trebalo isključiti mogućnost da se radilo o vojnim bjeguncima, za koje znamo da ih je bilo puno u to doba, o čemu svjedoče brojne zakonske odredbe o kaznama za dezertere i njihove pomagače.⁴⁶

Ostava iz pećine kraj Štivana datirana je u razdoblje između kraja IV. st. i 425., što nas upućuje da njezin nastanak prvenstveno povežemo s vizigotskim prodorom 401. kroz Julijske Alpe u Italiju. Posade Julijskoalpskih zapora nisu ih uspjele zaustaviti, vjerojatno su bile slabe i malobrojne,⁴⁷ a spominje se i njihov

⁴³ O samoj bitci, s detaljnom raščlambom podataka iz brojnih izvora te pregledom literature, Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 162-186.

⁴⁴ „Novac 6 kovan je za nekoga od četvorice vladara, Gracijana, Teodozija I., Valentinijana II. i Magnusa Maksimusa, odnosno u razdoblju od 367. do 395. godine. Taj je tip, *Reparatio Reipublice*, kovan od 378. do 388., što je i uži okvir za naš novac.“ Bekić, *Rimski novac*, str. 23.

⁴⁵ „Zlasti analize novčanih najdb z območja alpskih zapor kažejo na to, da so sicer močno oslabiljene Maksimove sile branile to območje in pri tem doživele poraz. (...) Prihod Teodozijeve vojske je verjeten vzrok za zakop zakladne najdbe na Mostu na Soči poleti 388, ki jo je skril neki Maksimov privrženec. Pri tem velja poudariti, da izsledki arheoloških raziskav še niso v celoti objavljeni.“ „(Martinj hrib: konglomerat zaradi ognja močno poškodovanih 100-150 novcev, domnevno prihranka vojaka iz posadke, ki je ob Teodozijevem zavzetju utrdb in njenem požigu izgubil življenje)“. Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 157 i bilj. 131. Tome treba pridodati i ostave iz Lanišča nad Kalcama kod Logatca i onu iz Emone, koje se također datiraju u to doba. Kos, *The monetary circulation*, str. 147-148, 158-159, 203-204; Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 150, bilj. 116-117.

⁴⁶ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 147, bilj. 101.

⁴⁷ Jordan, *Getika*, 147.

težak poraz kod Timava,⁴⁸ dakle na granici Istre. Vizigoti su potom nastavili prema Akvileji i opustošili njezinu širu okolicu.⁴⁹ S obzirom na takve okolnosti, može se očekivati da je tada nastala grmadska ostava; osim toga, mjesto je njezina nalaza u neposrednoj blizini Timava te uz cestu koja je povezivala Akvileju i Tergest. No, mogla je biti pohranjena i 408., kada su Alarikovi Vizigoti ponovno prodrli u Italiju, kao i 409., kada je to učinila i velika gotsko-hunska skupina predvođena Ataulfom.⁵⁰ I jedni i drugi su to poduzeli uobičajenim smjerom, od Emone prema Akvileji, ali sada već na tom području nije bilo snaga koje bi im mogle stati na put jer je sustav Julijskoalpskih zapora bio, izgleda, vojno napušten. No, to što nam izvori ne govore o vojnim sukobima pri prolasku barbarskih skupina ne znači da nije bilo razloga da stanovništvo sklanja svoje dragocjenosti na sigurno; štoviše, zastrašenost je bila i veća jer su ljudi zasigurno bili svjesni svoje nezaštićenosti i izloženosti pogibelji. Kao treće moguće vrijeme nastanka ostave mora se uzeti sukob koji je izbio 425. između uzurpatora Ivana i maloljetnoga cezara Valentinijana kojega je zastupala Gala Placidija, sestra pokojnoga zapadnoga cara Honorija, uz podršku istočnoga cara Teodozija II., njezina nećaka. Tada je Valentinijanova vojska iz Panonije preko Dalmacije, gdje je zauzela Salonu, prodrla prema Italiji i, zauzevši Akvileju, nastavila prema Raveni. Uskoro je iz Panonije (premda prekasno) Ivanov vojskovođa Aecije doveo u sjeveroistočnu Italiju vojsku hunskih saveznika, a vijest o njihovu dolasku sigurno je zastrašila stanovništvo širega akvilejskog područja.⁵¹ U sva tri slučaja (401., 408. – 409. i 425.) velike su se vojne snage kretale prometnicom podno Grmade, no čini nam se da bi – s obzirom na to da nema podataka da su u drugom i trećem slučaju naišle na organizirani vojni otpor – najizglednije vrijeme za nastanak ostave bio vizigotski prodor 401., kada je još uvijek funkcionirao sustav vojnih posada u Julijskoalpskim zaporima, a količina pronađenoga novca i mjesto nalaza ipak upućuju na zaključak da se radilo o vojnom trezoru. Kada bismo bili sigurni da je riječ o jedinstvenoj ostavi, onda bi bila moguća samo treća datacija, no u zadanim okolnostima moraju se sve tri uzeti u obzir kao moguće.

S obzirom na zemljopisni položaj Istre i njezinu tadašnju izloženost događanjima iz neposrednoga sjevernog susjedstva, spomenimo i nekoliko nalaza ostava s prostora između Emone i Akvileje. Iz okolice Postojne, s mjesta uz samu rimsku cestu koja je povezivala Akvileju i Emonu, potječe pohrana od 339 komada novca iz razdoblja

⁴⁸ Klaudije Klaudijan, *Gotski rat*, 562-563. Razaranje Tarsatike, važne utvrde u sustavu Julijskoalpskih zapora, smješta se u prvo desetljeće V. st. (dakle, uz prvi ili drugi prodor Vizigota u Italiju) upravo na temelju analize novčanih nalaza na tom lokalitetu. Bekić, *Antički numizmatički nalazi*, str. 222-223.

⁴⁹ Jeronim Stridonski, *Obrana protiv Rufina*, III, 21; Duval, *Aquilee sur la route*, str. 275-278; Bratož, *La Chiesa aquileiese*, str. 120-122; isti, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 191-192.

⁵⁰ Duval, *Aquilee sur la route*, str. 280-288; Bratož, *Aquileia tra Teodosio*, str. 507-508; isti, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 192-193, 325-330.

⁵¹ Duval, *Aquilee sur la route*, str. 288-289 (autor napominje da „nije rečeno da su Huni prešli Alpe kao neprijatelji“, ali to prije svega znači da u Zaporima nisu naišli na otpor, a ne da ih je stanovništvo dočekalo s povjerenjem); Bratož, *Aquileia tra Teodosio*, str. 509-512; isti, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 205-206; Gračanin, *Južna Panonija*, str. 67.

od 70. do 238. godine, što treba povezati s pohodom Maksimina Tračanina,⁵² koji prepoznajemo i kao uzrok nastanka repenske ostave. Iz sličnoga je razloga (vojni pohod uzurpatora na Italiju kroz julijskoalpske prolaze) nastala i pohrana od 106 antoninijana u Vipavi kasne jeseni 284., za koju Efreml Pegan pretpostavlja da je bila vojnička plaća.⁵³ Tada je pretorijanski prefekt Sabin Julijan, proglašivši se carem, krenuo iz Panonije na Italiju, gdje je poražen kod Verone.⁵⁴ U oba slučaja riječ je o prolasku vojske na putu iz panonskoga u sjevernoitalski prostor najpovoljnijim pravcem, a Postojna i Vipava nalazile su se upravo na tom putu. Na lokalitetu Gradina (*Monte Castellazzo*) kraj Doberdoba (oko 11 km južno od Gorice) – kako i samo ime pokazuje, na mjestu prapovijesne gradine – pronađeno je oko 900 komada novca u rasutom stanju, no ipak se pretpostavlja da je riječ o ostavi koja je kao cjelina stradala za teških borbi u Prvom svjetskom ratu, kada je Gradina kao strateška uzvisina bila prekopana rovovima i izložena topničkoj vatri. S obzirom na sadržaj, pohrana je datirana u sredinu V. stoljeća.⁵⁵ Lokalitet ima važan strateški značaj jer nadzire dolinu (dragu) Dol kojom prolazi komunikacija koja povezuje središnje Posočje (danas Goricu) s Trstom pa je logično da je tamo bilo rimsko vojno uporište, što nameće pretpostavku da je i ovdje riječ o vojnoj ostavi.⁵⁶ Nalaz ponajprije treba povezati s provalom Huna u Italiju 452., kada je i spaljena Akvileja. S obzirom na to da se je već prethodne godine očekivao napad na Italiju⁵⁷ (koji se nije dogodio jer su Huni prodrli u Galiju), moguće je i da je ostava nastala 451.

Pronađene pohrane novca iz razmatranoga razdoblja vrlo često sadržavaju novac iz velikoga vremenskog raspona (poput one iz Laganiši, koju čine kovanice iz gotovo cijelog IV. st.), što ukazuje na dug uporabni vijek kovanica što zbog nestašice kvalitetnoga novca, što zbog njegova bitno slabijega kolanja u odnosu na prethodna stoljeća. To, dakako, nije istarska posebnost, već obilježje puno širega područja, osobito kontinentalnoga dijela zapadne polovine Carstva.⁵⁸ Smatra se da se na području regije/provincije Venecije i Histrije do pohoda Maksimina Tračanina na Akvileju (238.) među pohranama uglavnom radi o gomilanju (tezauriranju) novca,⁵⁹ što se prepoznaje kroz biranje kvalitetnijega i očuvanijega novca za pohranu,⁶⁰ a

⁵² Gorini, Tesoretto del III secolo, str. 45-56, 484-485. Autor bilježi i da je ostava pronađena u blizini mjesta nalaza jedne druge, daleko veće ostave od 7-8000 kovanica, koja je nepovratno izgubljena.

⁵³ „Glede na sestavo in vrednost najdbe bi bila ta še najbolj primerna za denarni znesek, ki ga je pri sebi nosil vojak.“, Pegan, Najdbe novcev v Sloveniji, str. 207-217 (citirano 208); Gorini, Ripostigli di monete romane, str. 209.

⁵⁴ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 32-33.

⁵⁵ Callegger, Ritrovamenti monetali, str. 85-115.

⁵⁶ Furlani, Una stazione militare, stupci 57-70.

⁵⁷ Bratož, *Med Italijo in Ilirikom*, str. 340.

⁵⁸ Mirnik, Opticaj novca, str. 55-56; Bekić, Rimski novac iz pećine Laganiši, str. 24.

⁵⁹ Gorini, Tesoretto del III secolo, str. 50-52.

⁶⁰ Riječ je o – u monetarnoj teoriji (pa tako i u numizmatici) poznatom – Greshamovu zakonu, prema kojemu kod dvije vrste novca s istom nominalnom vrijednošću stvarno lošiji novac istiskuje iz prometa onaj bolji, koji se čuva. Istraživanja ostava iz V. st. pronađenih na području Italije pokazuju da zbog stabilnosti vrijednosti novca Greshamov zakon nije imao utjecaja na njihov sadržaj, što znači da su Dioklecijanove i Konstantinove novčane reforme utjecale na sadržaj ostava. Asolati, La tesaurizzazione, str. 103-127.

poslije je prevladavalo pohranjivanje iz sigurnosnih razloga, uzrokovano strahom od pljački.⁶¹

Nije samo civilno stanovništvo sklanjalo novac na sigurno u nesigurnim vremenima. U doba čestih rimskih građanskih ratova, u kojima su legije ratovala jedne protiv drugih – a legionari su bili plaćenici – ne čudi da je dolazilo do pohranjivanja/skrivanja novca postrojbi koje su se sukobljavale ili očekivale sukob. Arheološki nalazi na razmatranom području to potvrđuju, a drugačije nije bilo ni u drugim dijelovima Carstva u kojima su vojni sukobi bili česti; spomenimo samo da je, primjerice, u mjestu Venèra u sjevernoj Italiji (u općini Sanguinetto kraj Verone, dakle u istoj Veneciji i Istriji), pronađena u dvjema velikim amforama pohrana vojničke riznice s preko 50 000 komada novca iz vremena oko 287. godine.⁶² Stoga čenturske ostave nisu izuzetak, osobito ako im se pribroji i ona iz Štivana za koju se pretpostavlja da bi također mogla biti vojna ostava, a vidjeli smo da su moguće vojne ostave pronađene i na nedalekim lokalitetima u Vipavi i kraj Doberdoba. Ostave iz središnje Istre (južno od Čentura) nisu povezane s vojnim postrojbama, što je logično jer se koncentracija vojnih posada nalazila u Julijskoalpskim zaporima i duž ceste između Emone i Akvileje.

Pohrane novca treba promatrati s još jednog gledišta: činjenica, naime, da su pronađene govori o tome da po njih nije došao onaj tko ih je pohranio. Bez obzira na to jesu li to pohrane privatnoga ili javnoga novca, njihova „zaboravljenost“ najvjerojatnije znači da pohranitelj po njih poslije nije mogao doći ili da više nije bio živ.⁶³ Druga se mogućnost čini izglednijom jer je nakon smirivanja prilika, osobito u Istri u kojoj do kraja VI. st. nije bilo teritorija trajno izvan nadzora državne vlasti, vlasnik mogao podići novac, što se je sigurno najčešće i događalo. Ako to nije učinio (a samo za takve slučajeve i znamo), znači da je najvjerojatnije u međuvremenu umro, a to se, pak – u slučaju pohranjivanja iz sigurnosnih razloga (trenutne nestabilnosti prilika) – uglavnom povezuje s razlogom pohranjivanja, to jest pretpostavlja se da je stradao iz istoga razloga zbog kojega je i sklonio novac. Iako do pohranjivanja ostave dolazi u doba nagloga pogoršavanja sigurnosnih prilika, dakle u trenutku/vremenu koje se u bitnome razlikuje od onoga u kojemu je pohranitelj dotada živio, ne treba očekivati da je po prolasku opasnosti (poslije okončanja rata, odnosno prolaska vojske ili barbarske skupine) novac bio odmah i izvađen jer je nakon proživljavanja takvih dramatičnih situacija potrebno duže vrijeme za obnavljanje osjećaja javne sigurnosti. Konačno, moguće je da je poneki pohranitelj smatrao da je novac sigurniji u zakopanoj ostavi nego na mjestu na

⁶¹ Ako su se pred Maksiminovom vojskom razbježali stanovnici utvrđene Emone (Herodijan, *Povijest Carstva*, VIII, 1, 4), ne treba sumnjati da su stanovnici manjih, osobito neutvrđenih mjesta, reagirali na jednak način.

⁶² Arzone, *Alcune riflessioni*, str. 33-54. Vrijeme nastanka ostave povezuje se s tadašnjim germanskim upadom u Reciju, ali ima i drugačijih mišljenja o njezinoj prirodi (da nije riječ o vojničkoj riznici nego o kovanicama prikupljenim za taljenje, no to ne objašnjava zašto je bila „zaboravljena“). Autorica donosi i usporedbu s drugim nalazima velikih ostava novca na području zapadnoga dijela Carstva.

⁶³ Grierson, *Numismatics*, str. 125.

kojemu je dotada bio čuvan.⁶⁴ Kako se mjesto pohranjivanja drži u tajnosti, za njega (ako je posrijedi privatan novac) zna samo nekoliko pojedinaca, često i samo jedan čovjek. Njihovom/njegovom smrću pohrana ostaje tajnom sve do njezina slučajna nalaza.

U tom je pogledu vrlo zanimljiv slučaj čenturskih ostava jer je riječ o više pohrana (po svemu sudeći) riznice jedne vojne postrojbe. Za to je moralo znati više ljudi, a trajan ostanak ostava u zemlji najvjerojatnije ima značiti da je vojno uporište stradalo u sukobu, kao i pohranitelji riznice.⁶⁵ U svakom slučaju, „zaboravljene“ pohrane svjedoče kako razlog njihova nastanka nije bio samo opći osjećaj nesigurnosti i strah od imaginarnoga neprijatelja, nego vrlo stvarna ugroza ljudi i njihove imovine.

Osim ostava skrivnica, koje nastaju pri iznenadnim promjenama sigurnosnih okolnosti i predstavljaju imetak pojedinca ili grupe koji je zakopan s namjerom da se izvadi po normalizaciji prilika, postoje i ostave u kojima su ljudi čuvali novac i u mirnodopsko vrijeme, odlažući u njih kovanice i vrijedne predmete kroz duže razdoblje. To je osobito bilo često u doba velikih gospodarskih kriza koje su bile praćene padom vrijednosti novca, odnosno dolaskom u optjecaj novca lošije kvalitete. Tada bi stanovništvo pohranjivalo (tezauriralo) kvalitetniji novac, a vrijeme se nastanka ostave, kao ni prestanka pohranjivanja novca u nju ne može povezati s političkim događanjima kao što su građanski ratovi ili provale barbara.⁶⁶ Međutim, u istarskim primjerima ne prepoznajemo takve slučajeve, jedino bi repenska mogla biti uzeta u obzir jer se u drugim slučajevima radi o nalazima u pećinama ili o pretpostavljenim vojnim ostavama.

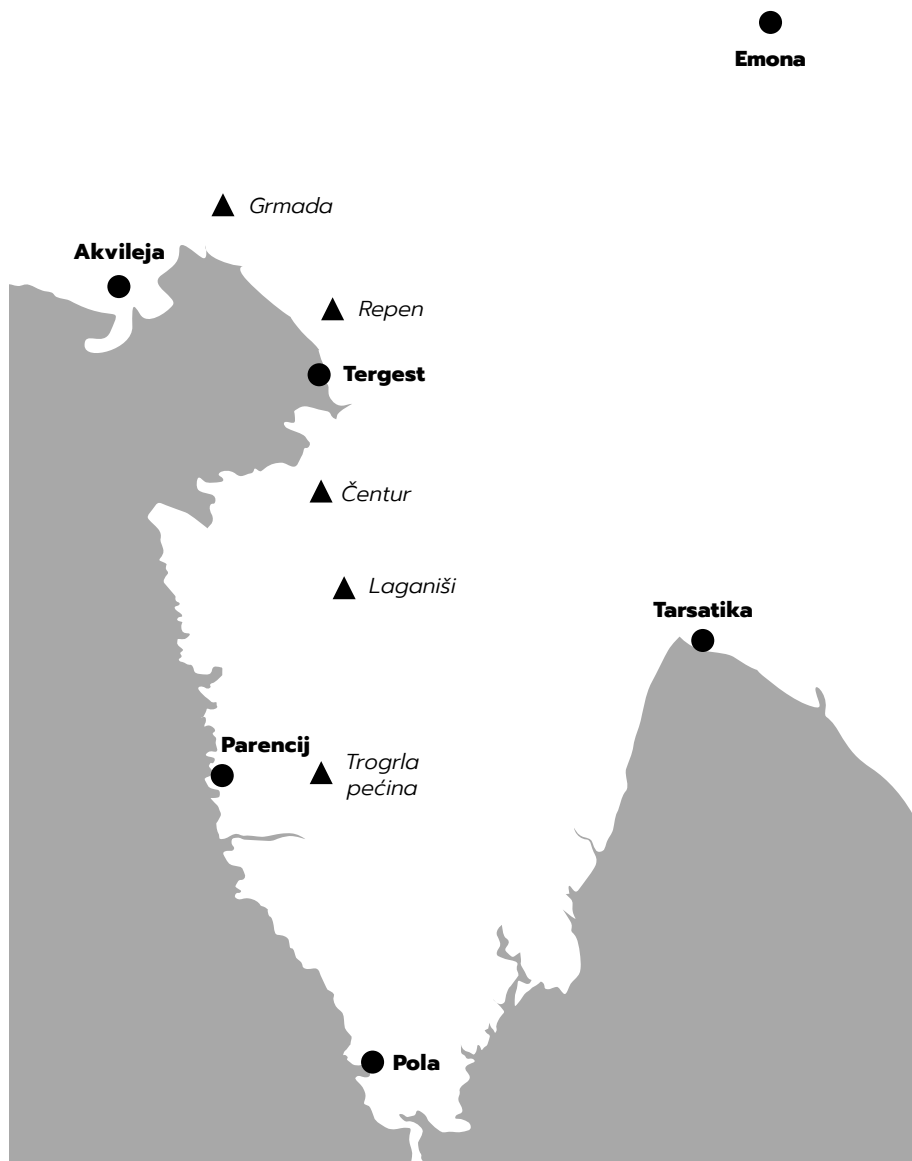
Uobičajeno se smatra (ili očekuje) da se osjećaj ugroze javne sigurnosti u Istri među stanovništvom pojavljuje tek u doba prolaska velikih barbarskih skupina iz Panonije i Ilirika prema Apeninskom poluotoku. Međutim, nalazi kasnoantičkih ostava novca u Istri nam govore da su već događanja iz vremena rimskih građanskih ratova u III. st. bitno narušila taj osjećaj, potičući ljude da svoj novčani imetak pohranjuju bojeći se pljačke i drugih oblika nasilja. Vidjeli smo da su se obračuni između suprotstavljenih strana u rimskim građanskim ratovima u razmatranom razdoblju vrlo često djelomično ili čak prvenstveno odvijali na području između

⁶⁴ Grierson navodi slučaj poznat iz dnevnika Londonca Samuela Pepysa, državnoga službenika i političara koji je prilikom nizozemskoga napada na englesko pomorsko uporište u nedalekom Medwayu u Kentu (uz nazočnost nizozemske flote u ušću Temze) u lipnju 1667. zakopao svoj novčani imetak. Iako su ratne operacije oko Londona okončane prije kraja lipnja, a mir potpisan 31. srpnja, odlučio se otkopati ostavu tek u listopadu. Učinio je to noću, ne želeći da bude zamijećen. Isto, str. 124; Pepys, *Dnevnik 1660 – 1669*, str. 191-192, 200-201. Premda se radi o ogromnoj razlici u vremenu u odnosu na kasnoantičke ostave, ne mijenjaju se motivi koji ljude nagone da pohrane svoje dragocjenosti u nesigurnim vremenima.

⁶⁵ Sličan je slučaj s pronađenih 200 kovanica u strunuloj mošnji na Martinj hribu kod Logatca, na mjestu utvrde u sastavu Julijskoalpskih zapora. Pohrana je datirana u kraj IV. stoljeća. Petru, *Novejše arheološke raziskave*, str. 355-356 (autor zaključuje – upravo na temelju pronađene ostave – da je utvrdu zadesila katastrofa); Leben – Šubic, *Poznoantični kastel*, str. 331 (autori pretpostavljaju da je uporište mirno napušteno, što bi trebalo značiti da je pohranitelj ostave prethodno stradao ili bio spriječen da odnese novac).

⁶⁶ Kos, *Interpretacija (antičnih) novčanih najdb*, str. 109.

Padske nizine i Panonije zbog strateške važnosti julijskoalpskoga prostora. Nisu, dakle, samo zloglasni barbari bili izvor straha – u građanskom ratu također postoje „naši“ i „njihovi“, čak i kad je pojedinac potpuno neopredijeljen među zaraćenim stranama jer je dovoljno da se zatekne na neprijateljskom teritoriju (npr. u napadnutom gradu) da bi bio izložen nasilju druge strane. Usto je bilo rašireno i razbojništvo koje su pojačavali i vojni dezerteri. Povijesni izvori nam govore o većim i manjim bitkama, napadima na julijskoalpske utvrde i opsadama gradova, stoga je zapravo sasvim očekivano da u tim okolnostima nije samo vojska spremala novac na sigurno,

Karta 1. Nalazi novčanih ostava u Istri od III. do V. stoljeća. Šesti nalaz (ostava koja se čuva u muzeju Bottacin) nije označen jer se ne zna točno mjesto nalaza.

nego su to činili i civili bojeći se – osim za sam život – i za svoju bilo veću, bilo sasvim skromnu imovinu.

Izvori i literatura

Izvori

- Amijan Marcelin, *Događaji – Ammiani Marcellini quae supersunt. Accedunt auctoris ignoti de imperatoribus excerpta*, Lipsiae: Sumptibus Ottonis Holtze, 1921., 220-221; Amijan Marcelin, *Istorija*, predgovor, prevod i objašnjenja Milena Milin, Beograd: Prosveta, 1998.
- Herodijan, *Povijest Carstva nakon smrti Marka Aurelija – Herodiani ab excessu divi Marci libri octo*, ab Immanuele Bekkero recogniti, Lipsiae: Sumptibus et typis B. G. Teubneri, 1855.
- Inscriptiones Italiae*, X, 1, Pola et Nesactium, curavit Bruna Forlati Tamaro, Roma: Libreria dello Stato, 1947.
- Inscriptiones Italiae*, X, 2, Parentium, curavit Atilius Degrassi, Roma: Libreria dello Stato, 1934.
- Jeronim Stridonski, *Obrana protiv Rufina – Saint Jérôme, Apologie contre Rufin*, introduction, texte critique, traduction et index par Pierre Lardet, Paris: Les Éditions du Cerf, 1983.
- Jordan, *Getika – Iordanes, De origine actibusque Getarum / Getica – Jordan, O podrijetlu i djelima Gota / Getika*, priredio i preveo Robert Ščerbe, Novi Vinodolski: Naklada Kvarner, 2014.
- Klaudije Klaudijan, *Gotski rat – Claudius Claudianus, De bello Pollentino sive Gothico, Monumenta Germaniae historica*, Auctorum antiquissimorum tomus X, Claudii Claudiani carmina, Berolini: apud Weidmannos, 1892.
- Laktancije, *O smrtnima progonitelja – Lucije Cecilije Firmijan Laktancije, O smrtnima progonitelja*, proslov, predgovor, bilješke i kazalo Nenad Cambi, prijevod Nenad Cambi i Bratislav Lučin, drugo izdanje, Split: Književni krug, 2005.
- Pakat, *Hvalospjev izrečen Teodoziju – Panegyricus Latini Pacati Drepani dictus Theodosio, Panegyrici latini*, Vergilius Paladini et Paulus Fedeli recensverunt, Romae: Ist. Poligrafico dello Stato, 1976.
- Podrijetlo cara Konstantina – Origo Constantini imperatoris sive Anonymi Valesiani pars prior*, Chronica minora saec. IV. V. VI. VII., volumen I, edidit Theodorus Mommsen, *Monumenta Germaniae historica*, Auctorum antiquissimorum tomus IX, Berolini: apud Weidmannos, 1892.

Literatura

- Arheološka najdišća Slovenije*. Ur. Stane Gabrovec et al., Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1975.
- Arzone, Antonella, Alcune riflessioni sul ripostiglio della Venèra (Verona) e sui grandi tesori monetali di carattere pubblico. *Beni da conservare. Forme di tesaurizzazione in età romana e medievale*. Ornamenta 7, a cura di Isabella Baldini, Anna Lina Morelli. Bologna: Ante Quem, 2020., str. 33-54.
- Asolati, Michele, La tesaurizzazione della moneta in bronzo in Italia nel V secolo d. C.: un esempio di inibizione della legge di Gresham? *I ritrovamenti monetali e la legge di Gresham*, Atti del III Congresso Internazionale di Numismatica e di Storia Monetaria, Padova, 28-29 ottobre 2005, a cura di Michele Asolati e Giovanni Gorini, Padova: Esedra editrice, 2006., str. 103-127.
- Bačić, Boris, Trogrla pećina (Rezultati arheološkog istraživanja 1974. godine). *Jadranski zbornik* X, 1976-1978. (izd. 1978.), str. 161-172.

- Barnes, Timothy David, *Constantine and Eusebius*. Cambridge – London: Harvard University Press, 1981.
- Bekić, Luka, Antički numizmatički nalazi. *Tarsatički principij. Kasnoantičko vojno zapovjedništvo*. Ur. Nikolina Radić Štivić i Luka Bekić. Rijeka: Grad Rijeka / Hrvatski restauratorski zavod, 2009., str. 183-225.
- Bekić, Luka, Rimski novac iz pećine Laganiši. *Pećina Laganiši – mjesto života i smrti*. Ur. kataloga Darko Komšo, katalog 73. Pula: Arheološki muzej Istre, 2008., str. 21-28.
- Bellezza, Angela, *Massimino il Trace*. Genova: Fratelli Pagano, 1964.
- Benussi, Bernardo, Dalle annotazioni di Alberto Puschi per la Carta archeologica dell'Istria. *Archeografo triestino* XLII, 1927.-1928., str. 243-282.
- Bratož, Rajko, Aquileia tra Teodosio e i Longobardi (379-568). *Antichità altoadriatiche* LIV, 2003., str. 477-527.
- Bratož, Rajko, La Chiesa aquileiese e l'Ilirico Occidentale al tempo di Cromazio. *Chromatius of Aquileia and His Age*. Proceedings of the International Conference held in Aquileia, 22–24 May 2008, edited by Pier Franco Beatrice and Alessio Peršič. Turnhout: Brepols, 2011., str. 101-149.
- Bratož, Rajko, *Med Italijo in Ilirikom. Slovenski prostor in njegovo sosodstvo v pozni antiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 2014.
- Brusin, Giovanni, Maresego. Ripostiglio di bronzi imperiali. U: Notiziario archeologico (1935-1936). *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* XLVII, 1935. (izd. 1937.), str. 287.
- Callegher, Bruno, Ritrovamenti monetali di età romana nel Friuli Venezia Giulia (Provincia III: Gorizia, Provincia IV: Trieste). *Ritrovamenti monetali di età romana nel Friuli Venezia Giulia*, a cura di Giovanni Gorini. Trieste: Edizioni Università di Trieste, 2010., str. 1-383.
- Duval, Yves-Marie, Aquilée sur la route des invasions (350-452). *Antichità altoadriatiche* IX, 1976., str. 237-298.
- Furlani, Ugo, Una stazione militare romana sul Castellazzo di Doberdò del Lago. *Aquileia nostra* XL, 1969., stupci 57-70.
- Gorini, Giovanni, Ripostigli di monete romane in Istria. *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* (n. s.) XVIII, 1970., str. 209-214.
- Gorini, Giovanni, Tesoretto del III secolo al Museo Bottacin di Padova. *Arheološki vestnik* XXIII, 1972., str. 45-56 i 484-485.
- Gračanin, Hrvoje, *Južna Panonija u kasnoj antici i ranom srednjovjekovlju (od konca 4. do konca 11. stoljeća)*. Zagreb: Plejada, 2011.
- Grierson, Philip, *Numismatics*. London – Oxford – New York: Oxford University Press, 1975.
- Hrvatska enciklopedija*, mrežno izdanje, Zagreb 2020., <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=45752> (s. v. „ostava“, pristupljeno 21. VIII. 2020.)
- Humphries, Mark, The Memory of Mursa: Usurpation, Civil War, and Contested Legitimacy Under the Sons of Constantine. *The Sons of Constantine, AD 337-361: In the Shadows of Constantine and Julian*. Edited by Nicholas Baker-Brian and Shaun Tougher. Cham: Palgrave Macmillan, 2020., str. 157-183.
- Jeločnik, Aleksander – Peter Kos, Zakladna najdba Čentur-C. Folisi Maksencija in tetrahije. *Situla* 23, 1983., str. 1-93.
- Jeločnik, Aleksander, Čenturska zakladna najdba folisov Maksencija in tetrahije. *Situla* 12, 1973., str. 1-224.
- Komšo, Darko, Antika. *Pećina Laganiši – mjesto života i smrti*. Ur. kataloga Darko Komšo,

- katalog 73. Pula: Arheološki muzej Istre, 2008., str. 18-20.
- Kos, Peter, Interpretacija (antičnih) novčnih najdb. Metodologija – njene možnosti in pasti. *Arheološki vestnik* 48, 1997., str. 97-115.
- Kos, Peter, The monetary circulation in the southeastern Alpine region ca. 300 B. C. – A. D. 1000. *Situla* 24, 1986., str. 1-263.
- Leben, France – Zorka Šubic, Poznoantični kastel vrh Brsta pri Martinj Hribu na Logaški planoti. *Arheološki vestnik* 41, 1990., str. 313-354.
- Lewis, William, Constantine II and His Brothers: The Civil War of AD 340. *The Sons of Constantine, AD 337-361: In the Shadows of Constantine and Julian*. Edited by Nicholas Baker-Brian and Shaun Tougher. Cham: Palgrave Macmillan, 2020., str. 57-94.
- Marcone, Arnaldo, L'Ilirico e la frontiera nordorientale dell'Italia nel IV secolo d.C. *Dall'Adriatico al Danubio. L'Ilirico nell'età greca e romana*. Atti del convegno internazionale Cividale del Friuli, 25-27 settembre 2003, a cura di Gianpaolo Urso. Pisa: Edizioni ETS, 2004., str. 343-359.
- Matijašić, Robert, Il ripostiglio di monete romane di Centora (Čentur) custodito presso il Museo archeologico dell'Istria di Pola. *Atti del Centro di ricerche storiche* XII, 1981.-1982., str. 33-56.
- Matijašić, Robert, *Povijest hrvatskih zemalja u antici do cara Dioklecijana*. Zagreb: Leykam international, 2009.
- Matijašić, Robert, *Povijest hrvatskih zemalja u kasnoj antici od Dioklecijana do Justinijana*, Zagreb: Leykam international, 2012.
- Mirabella Roberti, Mario, Notiziario archeologico 1949-1951, *Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria* LIV, 1952., str. 200-211.
- Mirmik, Ivan, Opticaj novca uzduž istočne jadranske obale kroz stoljeća. *Dometi* XV, 12, 1982., str. 53-60.
- Omissi, Adraustos, *Emperors and Usurpers in the Later Roman Empire. Civil War, Panegyric, and the Construction of Legitimacy*. Oxford: Oxford University Press, 2018.
- Pearson, Paul N., *Maximinus Thrax: from common soldier to Emperor of Rome*. Barnsley: Pen & Sword Military, 2016.
- Pegan, Efrem, Najdbe novcev v Sloveniji. *Arheološki vestnik* XVIII, 1967., str. 203-222.
- Pepys, Samuel, *Dnevnik 1660 – 1669 (Izbor)*. Prijevod Ljubica Topić. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske, 1980.
- Petru, Peter, Novejše arheološke raziskave *Claustra Alpium Iuliarum* in kasnoantičnih utrd v Sloveniji. *Arheološki vestnik* 23, 1972., str. 343-366.
- Picozzi, Vittorio, Una campagna di Licinio contro Massenzio nel 310 non attestata dalle fonti letterarie. *Numismatica e antichità classiche* V, 1976., str. 267-275.
- Šašel Kos, Marjeta, *Zgodovinska podoba prostora med Akvilejo, Jadranom in Sirmijem pri Kasiju Dionu in Herodijanu*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1986.
- Šašel, Jaroslav, The struggle between Magnentius and Constantinus II for Italy and Illyricum. *Situla* 30, 1992., str. 716-727.
- Štajer, Leilani, Zakladna najdba kot primarni zgodovinski vir. Vprašanje odkritja, datiranja ter izpovedne vrednosti emonske in čenturske zakladne najdbe. *Zgodovinski časopis* 72, 1-2, 2018., str. 8-21.
- Vinski, Zdenko – Ksenija Vinski Gasparini, Prolegomena k statistici i kronologiji prethistorijskih ostava u Hrvatskoj i u vojvođanskom području Srijema. *Opuscula archaeologica* 1, 1956., str. 57-109.

SUMMARY

Coin Hoards from Late Antiquity in Istria as a Reflection of the Security Situation in the Area between Pannonia and the Po Valley

Maurizio Levak

Owing to lacking written sources about life in Istria of late antiquity, we are forced to build more upon the data provided by material sources. In this paper I analyse coin hoards found in the territory of ancient Istria that are dated to the period between the 3rd and the 5th century. These six coin hoards differ in the amount of coins found – ranging from small hoards to thousands of coins – and in the characteristics of the micro-locations where they were discovered. The individual contexts of the finds differ greatly as well; namely, for some there exists a sufficient amount of relevant data, whereas for others there is precious little information available because they were found by non-experts. For one hoard we cannot even determine the precise location of the find. However, the remaining hoards originate in northern and central Istria. The existence of coin hoards is generally considered an indicator of a deterioration of public security, as the population, fearing for their belongings, would tend to hide their valuables. With that in mind, I seek to link the established period of creation of each hoard to the contemporary political events recorded in written sources. I conclude that in all six cases the dating of the hoard corresponds to one or more events causing political instability, mostly military conflicts. However, only one hoard is related to barbarian incursions, all others are linked with civil wars. This suggests that, at least in the Northern Adriatic, the feeling that public security was no longer guaranteed (by the state) predated the arrival of larger barbarian groups. The reason for this lies in the geo-strategic importance of the area that connected the Pannonian Plain with the Po Valley. Anyone wanting to travel between Illyricum and Pannonia had to cross the section between Aemona and Aquileia. Despite the presence of heavy fortifications in the area, built to prevent barbarian incursions into Italy, Roman legions led by legitimate rulers and usurpers alike had advanced along this route up to the beginning of the 5th century because this was the only land bridge connecting the East with the central part of the Western Roman Empire. Consequently, this region was a regular theatre of operations between belligerent parties, with many decisive battles fought in this relatively small area. All this was accompanied by destruction, plundering and violence, which undoubtedly created a sense of immediate threat among the local population, as well as in the neighbouring regions. It is thus not surprising that the hoards in question were created in Istria's northern and central part and not one of them in its western or southern part.

ISSN 0350-5774

ZČ | Ljubljana | 76 | 2022 | št. 3-4 (166) | str. 281–565